
RÖNESANS VE REFORMASYON

MUSTAFA YILDIRIM¹

Öz

Rönesans Avrupa tarihinde oldukça önemli bir dönemi, Reformasyon ise oldukça önemli bir olayı ifade eder. Rönesans yeniden doğuş anlamına gelir ki Avrupa'nın Katolik Kilisesi otoritesi altında geçen Ortaçağ'ının ardından küllerinden yeniden doğuşunu ve bağımsızlık ruhuna yeniden kavuşmasını ima eder. İtalya, Rönesans'ın doğum yeridir ve İtalya'da Antik Yunan ve Latin edebiyatı ile felsefelerinin yeniden keşfi ve de hümanizm ile hümanist eğitim idealinin ortaya çıkmasıyla birlikte, Rönesans'ın etkisi İtalya sınırlarını aşarak Avrupa'nın dört bir yanına yayılmıştır.

Reform ya da Reformasyon ise Avrupa tarihinde etkisi büyük olan bir olay olarak, dinde yenileşme hareketini ifade eder ve Avrupa dini yaşantısında derin bir ayrılığın yaşanmasını simgeler. Avrupa uluslarının ve Katolik Kilisesi'nin ikiye bölünmesiyle sonuçlanan Reformasyon, Protestanlık mezhebinin doğmasıyla karakterize edilir. Reform, köhne bir zihniyetin esir aldığı dini yaşantıya yeniden bir şekil verme, onu yeniden dizayn etme hareketidir. Reformasyon, Rönesans dönemindeki dini, ahlaki ve entelektüel anlamda yaşanan gelişmelerin sonucunda gerçekleşen bir olay olsa da, yine de bu gelişmelerin yansımaları aynı şekilde gerçekleşmemiştir.

Bu çalışmada, Rönesans ve Reformasyon nosyonlarına değinilip her ikisinin ortaya çıkış koşulları serimlendikten sonra, ikisi arasındaki bağlantı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rönesans, Reformasyon, Protestanlık, Endüljans, Hümanizm.

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, mustafayildirim@karatekin.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-2560-9758.

Makale Gönderilme Tarihi: 31 Mart 2020. Makale Kabul Tarihi: 29 Mayıs 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

RENAISSANCE AND REFORMATION

MUSTAFA YILDIRIM

Abstract

Renaissance expresses a crucial period in the history of Europe, and Reformation also expresses a significant event in the history of Europe. Renaissance means rebirth that implies the rebirth of Europe from its ashes and regaining the spirit of independence after the Medieval Period under the authority of the Catholic Church of Europe. Italy is the birthplace of the Renaissance, and with the re-discovery of Ancient Greek and Latin literature and philosophies in Italy, with the emergence of humanism and the ideal of humanist education, its influence spread across Europe, crossing the borders of Italy.

Reform or Reformation, on the other hand, expresses the renewal movement in religion as an event that has a great influence on European history, and symbolizes the deep separation in European religious life. The Reformation, which resulted in the division of the European nations and the Catholic Church into two, is characterized by the birth of the Protestant sect. Reform is an act of reshaping and redesigning religious life captured by an outdated mentality. Although the reform was an event that occurred as a result of the religious, moral and intellectual developments in the Renaissance period, the reflections of these developments did not realize in the same way.

In this study, after noting the notions of Renaissance and Reformation and laying out the conditions for the emergence of both, the link between the two will try to be exhibited.

Keywords: Renaissance, Reformation, Protestantism, Indulgence, Humanism.

Giriş

Rönesans kelimesinin kökeni, “yeniden doğmak” anlamında, Vulgar Latince’de *renascere*, Latince’de *renasci*, İtalyanca’da *rinascimento*, Fransızca’da *renaissance* kelimelerine dayanır (Dinçer, 2008). Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde, Rönesans, “XV. yüzyıldan başlayarak İtalya’da ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde hümanizmin etkisiyle ortaya çıkan, klasik İlk Çağ kültür ve sanatına dayanarak gelişen bilim ve sanat akımıdır” (TDK sözlüğü, 2008: 457) diye tanımlanır. Yine bu sözlüğün 1974 baskısında, yeniden doğuş ve uyanış olarak tanımlanır. Rönesans kavramını ilk kullanan kişi, ressam biyografileri yazarı –ki Leonardo da Vinci’nin ilk biyografisini yazan kişidir- Giorgio Vasari (1511–1571)’dir. Vasari, içinde yaşadığı dönemin tasvir edici tanımına ulaşmayı başaran kişi olarak, Avrupa’nın baskıcı, iç karartıcı ve kasvetli döneminden kurtuluşunu ifade etmek için Rönesans sözcüğüne, yani yeniden doğuş sözcüğüne can verir (White, 2001: 52). Ayrıca Vasari, Rönesans kelimesini, “sanatın kaybolduğu zamanda onu yeniden aşama aşama canlandıran ve yüceltenlerin yaşamını yazmak” (Dinçer, 2008) olarak da tanımlar. Bu kavramı ikinci olarak kullanan İngiliz şair Alexandre Pope (1688 – 1744) ise, bir şiirinde, Rönesans kelimesini, “Avrupa ve Avrupa aklının geceye gizlendiği bir dönemde, Tanrı’nın ‘Rönesans Olsun!’ demesiyle her şey aydınlığa kavuştu” (Dinçer, 2008) dizelerinde kullanır.

İlk kez Vasari ve Pope tarafından kullanılmasına rağmen, Rönesans kelimesine asıl anlamını kazandıran kişiler Jules Michelet ve Jacob Burckhardt’tır. Michelet, Grekçe *lazare* kelimesini Fransızca’ya çevirerek Rönesans kelimesine can verir (Dinçer, 2008). Kendi çocuğuna da “*Lazare*” adını veren Michelet, “*lazare*” kelimesinin “yaşama geri dönmek, güzel ad, güzel tarih, doğmak ya da yeniden doğmak” (Dinçer, 2008) anlamlarına geldiğini belirtir. Rönesans kelimesi, Michelet’e göre, “muazzam bir iradenin kahramanca fıskırması”, “Ortaçağ ile Reformasyon arasındaki dönemi belirtmek için kullanılan”, “bilgin için eski çağ bilgilerinin yenileştirilmesi, hukukçular için de eski adetlerimizin karmaşıklığı üzerinde nurun parıldaması”, “kalbin yeniden doğuşudur” (Michelet, 1998: 1; Dinçer, 2008). Burckhardt ise, Rönesans kelimesinin iki anlam barındırdığını belirtmektedir: “İlki antik klasik metinlerin tekrar keşfi, öğrenimi, sanat ve bilimdeki uygulamalarının tespitidir. İkinci olarak bu entelektüel aktivitelerin sonuçlarının Avrupalılık kültürünü genelde güçlendirmesidir” (Burckhardt, 1957: 20-21). Bu yüzden Rönesans’tan bahsederken iki farklı fakat anlamlı yoldan söz edilebilir: Klasik öğrenmenin ve bilimin antik metinlerin tekrardan keşfiyle yeniden doğuşu ve genel anlamda bir Avrupalılık kültürünün yeniden doğuşudur (MBA Cilt 13, 1990: 4747).

Rönesans, Ortaçağ ile Yeni Çağ arasında tarihlenen, Modern çağın başlangıcı olarak düşünülen dönemdir. Aslında, tarihçilerin Rönesans olarak adlandırdıkları dönemin ne zaman başlayıp ne zaman sona erdiği konusunda net bir mutabakat yoktur ki genellikle disiplinler açısından Rönesans'ın hangi tarihler arasında zuhur ettiği farklılaşmaktadır (White, 2001: 52). Rönesans, genelde, “en erken İtalya’da 1350’lerde ‘Petrarch zamanından’ 1600 yılında Giordano Bruno’nun yakılmasına kadar uzanan döneme kadar sürdüğü” (Topdemir ve Unat, 2012: 181) düşünülür ve “*Grosso Modo* (Büyük Yenilenme) adıyla anılan bu sürecin, Galileo’nun 1632’de yayımladığı *İki Büyük Dünya Sistemi Üzerine Diyalog* adlı eserin ortaya çıktığı süreye kadar uzatabilmesi” (Topdemir ve Unat, 2012: 181) söz konusudur.

Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi, genelde Batılı kaynaklarca, Rönesans'ın İtalya’da başladığı ve sonrasında da Kıta Avrupa’ya sıçradığı düşünülür. Ernst Bloch ise, Rönesans'ın beklenmedik bir anda ortaya çıkan, yeni bir insan türünün, *Homo Faber*'in (üretici, velut insan) ortaya çıktığı ve eserlerini önceki dönemlerden farklı bir biçimde ortaya koyduğu dönem olarak değerlendirir (Bloch, 2002: 7-8). Bloch'un ortaya çıktığını öne sürdüğü bu yeni insan türünün en tipik temsilcisinin Leonardo da Vinci olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Reform kelimesi ise Fransızca *réforme* ve İngilizce *reform*'dan dilimize geçen yabancı kökenli bir kelimedir. TDK Sözlüğü'nde *Reform* kelimesi, “daha iyi duruma getirmek için yapılan değişiklik, iyileştirme, düzeltme, ıslahat” (TDK Sözlüğü, 2008: 413) anlamına gelir. Yine sözlüğe göre, reform, “düzene koymak, yeniden teşkil etmek, yeni şekle koyma, düzeltme, geliştirme, düzeltim” (TDK Sözlüğü, 2008: 413) anlamlarına da sahiptir. Terim anlamıyla Reform ise, 15. ve 17. yüzyıllar arasında tüm Avrupa'yı etkileyen Katolik Kilisesi'ne karşı yapılmış dinsel yenilenme hareketidir. Tuncar Tuğcu, *Batı Felsefesi Tarihi* adlı eserinde, reformun, VI. ve VII. yüzyıllarda bir siyasi parti gibi örgütlenerek Roma İmparatorluğu'nda siyasal erki ele geçiren Katolik Kilisesi'ne karşı köklü karşı çıkışı ifade ettiğini belirtir. Bu karşı çıkışı ilk kez Fransiskan Tarikatı'nın lideri Aziz Francesco (1181-1226) gerçekleştirir. Daha sonra ise, John Wycliffe ve Jan Hus, Katolik Kilisesi'ne karşı çıkan reformculardır. Bu öncülerden sonra, Katolik Kilisesi'nde büyük bölünmeler, devrim niteliğinde dönüşümler Huldrych Zwingli, Martin Luther ve Jean Calvin tarafından gerçekleştirilir (Tuğcu, 2000: 316).

Rönesans ve Reform kavramlarından söz ettikten sonra, çalışmamız Rönesans ve Reform arasındaki ilişkiye odaklanacaktır. Bunu

gerçekleştirirken öncelikle Rönesans'ın nasıl ortaya çıktığından, sonrasında Reformasyon'un Rönesans ikliminde nasıl serpilip geliştiğinden ve bir sonraki aşamada Protestanlığın nasıl ortaya çıktığından söz edilecektir. En sonunda ise Reform ve Rönesans arasındaki ilişki hakkında bir sonuca ulaşılmaya çalışılarak çalışma sonlandırılacaktır.

1. Ortaçağ'dan Rönesans'a Geçiş

“Tohumdan ağaca sıçrama yoktur” (Koyre, 2010: 10) düsturundan yola çıkan Alexandre Koyre, “Çağcıl Düşünce” başlıklı makalesinde, tarihte ani sıçramalara ya da radikal dönüşümlere yer olmadığını söyleyerek, tarihi belirli dönemlere ayırmanın eğitsel anlamdan başka hiçbir anlamının olmadığını düşünür (Koyre, 2000: 1). Koyre'un uyarısı doğrultusunda, özellikle Rönesans'ın ne zaman başladığını belirlemeye çalışırken, onun Ortaçağ'dan bağımsız olduğunu ve birdenbire ortaya çıkan bir dönem olduğunu düşünmemek gerekir. Şüphe götürmez bir gerçek var ki o da, “her dönemin ayırt edici ve öne çıkan özelliklerinin olduğudur; ancak, bu dönemleri birden olup bitmiş, eskiyle yeni arasında bir geçit görevi yokmuş gibi değerlendirmek” (Taşkın ve Becermen, 2013: 13) makul değildir. Eğer Rönesans'tan söz edeceksek, onu Ortaçağ'la olan ilişkisi bağlamında ele almamız zorunlu olacaktır. Zira “Karanlık Çağ” diye yutturulmaya çalışılan Ortaçağ'da felsefi ve kültürel anlamda pek çok gelişmenin Rönesans'la sonuçlandığını kabul etmemiz gerekir.

Karanlık bir çağ olarak değerlendirmenin yanlış olacağı Ortaçağ'da, Batı'da, her ne kadar Hıristiyanlık temelli bir felsefe zuhur etmiş ve Kilise babalarınınca felsefi etkinlik gerçekleştirilmiş olsa da; yine Grek felsefesi geride bırakılıp, Patristik ve Skolastik dönemlerde gerçekleşen Hıristiyanlık temelli Ortaçağ felsefesi söz konusuysa da, Batı'da Augustinus, St. Thomas, Duns Scutos, Albertus Magnus, Ockhanlı William, Robert Grosseteste, St. Anselmus, Roger Bacon; İslam Dünyası'nda ise Farabi, İbn Sina, Gazali, İbn Rüşd ve adları anılmaya değer nice alim, Rönesans dönemine ve Rönesans felsefesine ve hatta günümüz felsefesine kaynaklık eden filozoflar olmuşlardır (Taşkın ve Becermen, 2013: 15).

Batı'da Ortaçağ'a egemen olan Hıristiyanlık ve onun dünya görüşü, o dönemdeki her şeyi kendi rengine boyamış ve gücü sonsuza kadar sürecekmiş izlenimi uyandırmış olsa da, o da deformasyona uğramış ve değişip dönüşmek zorunda kalmış, Rönesans döneminin yaşanmasına ve dinde Reformasyon'a engel olamamıştır (Taşkın ve Becermen, 2013: 15-16). Hıristiyanlığın gücünü yitirmeye başladığı dönem olan Rönesans döneminde, Katolik Kilisesi yine de Engizisyonlar eliyle, bağımsız ve özgür

bir biçimde bilimsel ve felsefi konularda çalışan bilim insanlarını ve filozofları susturmaya çalışmış, insanlık dışı muameleler ile cezalandırmış, işkencelere maruz bırakmış, insanların gözü önünde diri diri yakmış, idam etmiştir. Hristiyanlığın Batı'daki bu yıkıcı etkisi maalesef ki 19. Yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Batılıların Rönesans ile yeniden uyanışları büyük ölçüde eski uygarlıkların ve İslam dünyasının katkısıyla gerçekleşmiştir (Taşkın ve Becermen, 2013: 16). İslam Dünyası'nda, Ortaçağ'da, astronomi, fizik, optik, mekanik, kimya, biyoloji, tıp, matematik, coğrafya, haritacılık gibi bilim alanlarında gerçekleştirilen çalışmalar sayesinde Avrupa Rönesans dönemine ulaşmış, Coğrafi keşiflerle Dünya'nın bilinmeyen diyarlarına kapılar ardına kadar açılmış, Magellan dünya etrafında tam bir tur atarak Dünya'nın küre şeklinde olduğunu ortaya koymuş ve Aristoteles ile Batlamyus'un yer merkezli evren modeli yerini, Kopernik, Tycho Brahe ve Kepler'in geliştirdiği yeni evren modeline bırakmıştır.

2. Rönesans'ın Ortaya Çıkışı

Rönesans'ın İtalya'da başlayan ve oradan da Kuzey Avrupa'ya yayılan ilk evresi hümanist evre olarak da anılır. Rönesans'ın gerçekten de ne zaman başlayıp ne zaman bittiğini tespit etmek oldukça güçtür. Rönesans'ın bir yönüyle klasik döneme sadakati, edebiyatta bir yenilenme hareketini ifade ettiğini dikkate alacak olursak, Rönesans'ın en erken 12. Yüzyılda başladığı söylenebilir. 12. Yüzyılda, Salisbury'li John, Latin tarzındaki barbarlığa isyan ediyordu; yine Chartes Okulu hümanist bir programıyla eğitim veriyordu (Copleston, 1993: 207). Ancak burada bir parantez açmakta fayda var. Rönesans hakkında önemli bir esere imza atmış olan Walter H. Pater, Rönesans'ın sanılanın aksine, İtalyan değil, Fransız menşeli olduğuna inanır ve Fransızcanın ilk örneklerinde ve Joachim du Bellay'ın yazılarında Rönesans'ın en mükemmel örneklerine rastlandığından söz eder (Pater, 2006: 29, 35). Yine, Rönesans aynı zamanda İbn Rüşd'ün felsefesine de dayanır, her ne kadar hümanistler İbn Rüşd'ün ve diğer Aristotelesci İslam filozoflarının görüşleriyle ve mantığıyla mücadele etmiş olsalar da (Libera, 2016: 637).

Ortaçağ'ın bazı ünlü teolog-filozofların söylemek istedikleri şeye ve ifadelerindeki kesinliğine odaklanarak, edebi tarza ve ifadelerin zarafetine sırt döndükleri doğru olsa da, St. Thomas edebi zarafete sahip ilahiler yazdığına, Duns Scotus'un cesur ve biçimsel olmayan eleştiriler yazdığı bir dönemde ise, Ortaçağ'ın bakış açısına sahip olan Dante (1265-1321)'nin İtalyan dilinin en önemli başarılarından birisini, *İlahi Komedya*'yı yazarak gerçekleştirdiğine şahit oluruz (Copleston, 1993: 207). Ortaçağ'ın ruhunu

iliklerine kadar hisseden Dante'nin öldüğü yüzyılda, Rönesans'ın öncülerinden olan Petrarch (1304-1374) ise bir taraftan Aristoteles'in diyalektiğe karşı çıkmış, diğer taraftansa, Çiçerocu stilin yeniden canlanmasını istemiş, kendi anadilinde yazdığı soneler aracılığıyla da hümanizmi desteklemiştir ve klasik elyazmaları üzerine çalışılmasını teşvik etmiştir (Copleston, 1993: 207). Petrarch'ın klasik elyazmaları konusunda öylesine hassastır ki “tek bir sözcüğünü okuyamadığı halde, Homeros'un özgün elyazmalarının birinin sahibi olarak ün yapmış... ve her gece bu kitabı öptükten sonra yatmıştı” (White, 2001: 57). Rönesans'ın bir diğer önemli siması olan Boccaccio (1313-1375) da, önemli bir edebiyatçı ve hümanist idi ve Batı'nın ilk gerçek Antik Grekçe eğitmeni olan Konstantinopolisli Manuel Chrysoloras (öl. 1415) ise 1396 yılından ölümüne kadar Floransa'da ders vermiştir (Copleston, 1993: 207).

İtalya'nın o dönem içinde bulunduğu siyasi iklim, Rönesans'ın gelişiminin tetikleyicisi olmuştur. Dönemin soyluları, yöneticileri ve kilise papazları klasik döneme ait yazmalara ulaşmak, onları çoğaltmak ve kütüphaneler kurmak için yoğun çaba ve para harcamışlardır (Copleston, 1993: 208). Bir yüzyıl içinde Rönesans'ın ayak sesleri Kuzey Avrupa'da duyulmaya başlayana kadar, Antik Grek ve Latin klasiklerinin büyük bir bölümüne ulaşılması ve bu eserlerin tanıtılması söz konusudur. Antik Grek ve Latin klasiklerine erişme isteği ve bunları bilinir kılma arzusu tek başına Rönesans'ı karakterize edemez. Copleston'un ifade ettiği gibi, İtalyan Rönesans'ını karakterize eden özelliklerinden birisi de, “Vittorino da Feltre (1378-1446) ve Veronalı Guarino (1370-1460) gibi eğitimciler tarafından temsil edilen yeni bir tarzın ve eğitim idealinin ortaya çıkmasıdır” (Copleston, 1993: 208) ki hümanist olma özelliğine sahip olan bu eğitim ideali anlamını kişilerin kendilerini yetkinleştirmesinde ve erdemli birer birey olmak için çabalamalarında bulur.

Hümanizm Rönesans'ı karakterize eden en önemli özelliklerden ve akımlardan birisidir. Genel anlamıyla insanı merkeze alan her türlü sistemi ifade etmek için kullanılan hümanizm, Rönesans'ın bağlamında Grek-Romen kültür dünyasının yeniden keşfiyle, özellikle de Grek edebiyatı ve felsefesinin yeniden keşfiyle ilişkilendirilir. Aslında, Ortaçağ'da da klasik Latin edebiyatına ilişkin bazı bilgilere sahip olunmuştur ki özellikle Alcuin (735-804) ve Salisbury'li John (öl. 1180) gibi bilginler bu tür bilgilere sahip olmuşlar da, yine de onların yaklaşımlarını hümanizm olarak adlandıramayız. İlk kez Petrarch ve onun çağdaşları tarafından kullanılan *humanismus* sözcüğü, Kilise'nin otoritesinden bağımsız olduklarını iddia eden insanların entelektüel bağımsız ruhlarını ifade ediyordu. Petrarca, kendi

eğitim idealini tanımlarken, hem Cicero'nun, hem de Romalı bilgin Varro'nun *humanitas* sözcüğünü kullanışlarından etkilenmiştir.

Antik dönemin edebiyatı Rönesans'ın hümanist eğitim anlayışının en önemli aracı olarak değerlendirilmiş; “ahlaki eğitim, karakter gelişimi, fiziksel gelişim ve estetik beğeninin uyanışı” da göz ardı edilmemiş ve özgürlük temelli eğitimin Hıristiyanlığın benimsenmesi ve yaşanmasıyla çelişmediği iddia edilmiştir (Copleston, 1993: 208). Hümanist eğitim idealinin ve klasik edebiyat eserlerine ilginin Rönesans'ın sonraki aşamalarında ise erozyona uğraması ve yok olmaya yüz tutması söz konusudur. Copleston, Rönesans'ın ilerleyen safhalarında “klasik edebiyat kültürünün bozularak Çiçerocuğa dönüştüğünü” ve “Rönesans'ın bir dereceye kadar ahlaki olan ya da ahlaki olmayan bireyselleşiminin gelişimiyle ve şöhret peşinde koşmayla ilişkilendirilir hale geldiğini” düşünür ve bu değişimin iyi sonuç vermeye doğru yöneldiğini düşünmek oldukça güçtür (Copleston, 1993: 208). Yine koyu dindar pek çok Rönesans insanı kuşkuculuğun etkisi altındaydı. Bu tür gerekçelerle İtalya'daki hümanist Rönesans evresinin başarılarını görmezden gelmek gerçekçi bir yaklaşım olmasa da, söz konusu gerekçeler daha ziyade eski iyi durumdan sapmanın semptomlarına işaret etmektedir.

İtalya Rönesans'ının üzerinde yükseldikleri temeller, kendini geliştirme ve yetiştirme idealleri bağlamında kendini gerçekleştirmedi ve bu yönüyle İtalyan Rönesans'ı bireysel bir devinidir ve doğrudan sosyal ya da ahlaki reforma yönelik bir devini değildir (Copleston, 1993: 208). Ahlaki ve sosyal anlamda reform ideali daha çok Kuzey Avrupa'daki Rönesans için geçerliydi ve popüler eğitimle işbirliği içerisindeydi. Copleston, Kuzey Avrupa Rönesans'ının, İtalyan Rönesans'ından daha sönük olduğunu ve aristokratik karaktere fazla sahip olmadığını; ancak dini ve ahlaki amaçlara önem verdiğini düşünür (Copleston, 1993: 208-209). Ona göre, bir mezhebe ait düşünülmediğinde, en genel anlamıyla Reformasyon, Kuzey Avrupa Rönesans'ının karakteristik özelliklerinden biri olarak anlaşılabilir (Copleston, 1993: 209). Gerek İtalyan Rönesans'ı, gerekse de Kuzey Avrupa Rönesans'ı farklı özelliklerle karakterize edilmiş olsalar da, her ikisi de yozlaşmış ve özlerinden farklılaşmışlardır.

Kuzey Avrupa Rönesans'ının en önemli figürlerine bakacak olursak, Kutsal metinler ve azizlerin yazıları da dahil olmak üzere Yunan ve Latin edebiyatının klasiklerinin öğretimini destekleyen, eski metinlerle karşılaştırmalı bir biçimde İncil çevirisi yapan ve hümanizmin öncü savunucularından birisi olan Rotterdamlı Desiderius Erasmus (1467-1536), Rudolf Agricola (1443-1485), Heidelberg Üniversitesi'ni hümanizmin Kuzey Avrupa'daki merkezi haline getiren Jacob Wimpfeling (1450-1528)

gibi isimlerle karşılaşırız. Yine İngiltere'ye baktığımızda ise Winchester Koleji ve Eton Koleji gibi hümanist eğitim kurumları ile William Waynflete (1395-1486), St. John Fisher (1459-1535), John Colet (1467-1519) ve Thomas Linacre (1467-1524) gibi din adamlarıyla Thomas More (1478-1535) gibi ruhban olmayan figürlerle karşı karşıya kalırız (Copleston, 1993: 209).

Biraz önce de ifade ettiğimiz gibi, dini ve ahlaki anlamda reformcu ideal daha çok Kuzey Avrupa Rönesans'ını karakterize eder ve Reformasyon'un öncüsü olan isimler de eğitimin önemli olduğunu düşünmüşler; ancak onlar kendi eğitim modellerini şekillendirirken hümanist ideallerden çok, dini akidelerden ilham almışlardır. Örneğin, Cenevre'nin dini otokrati olan John Calvin (1509-1564), Cenevre'deki okulların eğitim müfredatını hazırlarken dini değerleri dikkate almış; kendi görüşleri doğrultusunda oluşturduğu ve Kalvinizm olarak anılan Protestanlık mezhebine uygun bir eğitim sistemini yürürlüğe koymuştu. Kuzey Avrupa'nın en hümanist reformcuları ise Protestanlık mezhebinin kurucuları olan Martin Luther (1483-1546) ve Philip Melancthon'tur (1497-1560) (Copleston, 1993: 209-210).

3. Reformasyon

Reformasyon, Rönesans'ta gerçekleşmiş en önemli yenilenme hareketlerinden birisidir ki Reformasyon'la birlikte Hıristiyanlığın yeni bir mezhebi olan Protestanlık ortaya çıkmış ve Protestan ile Katolik Kiliseleri birbirinden ayrılmıştır. Copleston, reform idealinin İtalyan Rönesans'ından ziyade, Kuzey Avrupa Rönesans'ının temel bir özelliği olduğunu düşünmüş olsa da, Reformasyon'a giden süreçte İtalyan Rönesans'ının özelliklerinin, İtalya'da yaşanan olayların ve Vatikan'ın içinde bulunduğu durumun da etkisi oldukça fazladır. İnsanın kendi içsel dünyasında ya da zihninde yeniden doğuşunu ifade eden Rönesans'ın en önemli olayı olan Reformasyon, Gökberk'e göre, yeni doğan bir hayat duygusunun en önemli ürünlerinden birisidir. Ona göre, Reform'un Rönesans'ın bir parçası olduğunu anlamak için, her ikisinin de neye karşı çıktıklarına ve neye yöneldiklerine bakmak yeterlidir. Rönesans, Ortaçağ düşünce sistemlerine bir başkaldırıyı ifade ederken, Reform da Ortaçağ Kilisesi'ne ve bu kilisenin resmi felsefesi olan Skolastisizme karşı bir tepki vardır ve eski kilisenin aşılıp yeni bir kilisenin kurulması ideali söz konusudur (Gökberk, 2000: 177-178). Rönesans'ın yönünü Antik Yunan edebiyatına ve felsefesine çevirmesi gibi, Reformasyon'un kökeninde de ilk Hıristiyanlığa dönme isteği yer alır ve bu yönüyle de Reformasyon, Roma İmparatorluğu ve Ortaçağ Kilisesi eliyle değiştirilen Hıristiyan inançlarını orijinal biçimiyle yeniden kurma çabasıyla karakterize edilir (Gökberk, 2000: 178).

Yine Gökberk, Reformasyonu, Batı’da dini yaşantının yeniden düzenlenmesi olarak tanımlar ve onun pek çok anlayışı içerisinde barındıran çatı bir kavram olduğunu ifade eder. Reformasyon, Luther’in öncülüğünde gerçekleştirilerek Protestanlığın doğmasına yol açmıştır ve bu mezhebin etkisi Almanya’yı aşarak, İsviçre’ye ve oradan da İngiltere ve A.B.D.’e kadar yayılmıştır. Protestanlık, yani dar anlamıyla Luthercilik, İsviçre’de Zwingli ve Calvin ile Kalvinizme, Kalvinizm ise İngiltere’de Anglikanizm’e dönüşmüştür (Gökberk, 2000: 180). Gerek Kalvinizm, gerekse de Anglikanizm, Protestanlığın önde gelen fraksiyonlarından. Reform hareketi, Rönesans’ın bir ürünü olarak kökleri Ortaçağ’a dayanan, amacı Hıristiyanlığın kökenine ulaşmak olan, mistik halk bilincinden hareketle devrimci bir adımı atmayı, orijinal mistik kaynağa ulaşmayı hedefleyen, Avrupa’nın dini ve siyasi yapısını derinden etkileyen ve değiştiren bir devini olmuştur.

Yine şu da bir gerçektir ki; Protestan Reformu’nun entelektüel ve kültürel olarak neyi ifade ettiği konusunda oldukça farklı bakış açıları savunulmuştur. Alatlı’nın, Franklin Le Van Baumer’in *Main Currents of Western Thought* başlıklı eserinden yaptığı çeviride, Protestan Reformu’na üç farklı türde yaklaşımın söz konusu olduğu öne sürülür ve bu bakış açılarından ilkinin 19. Yüzyılda ulusçuluğun ve liberalizmin savunuculuğunu yapan tarihçilerin Reformu, ilerlemeci bir bakış açısıyla ele aldıkları yaklaşım olduğunu söylenir (Baumer, 2010: 531). Michelet, Guizot, Burckhardt, Bury’s gibi figürlerin savunduğu ve modern Avrupa’da “Rönesans ve Reform” başlığını taşıyan eserlerde savunulan bu ilk yaklaşıma göre, Reformasyon, Batı Ortaçağ’ının boş inançlarına ve vandallığına karşı çıkıştır; ayrıca Fransız Devrimi’ne giden sürecin başlatıcısıdır ve modern özgürlüğün temellerinin atılması ifade eder (Baumer, 2010: 531). Reformasyon’a karşı olumsuz bir kanaat taşıyan ve esin kaynağı olarak Nietzsche’yi benimseyen tarihçiler ise, Protestan Reformu’nu, İtalyan Rönesans’ına karşı, yobaz, ruhsuz ve fütursuz insanların tepkisi olarak değerlendirirler ki Edward Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* başlıklı eserinde, Protestanlık ile Ortaçağ Katolik düşüncesinde pek çok benzerliğin olduğunu belirterek, ilk reformcuların ürkeklik ve umursamazlıklarına vurgu yapar (Baumer, 2010: 531). Gazeteci ve eleştirmen Cemil Meriç ise, başka bir anlamda, Reformasyon’un Rönesans’a karşı bir tepki olduğunu düşünür. Ona göre, “[Kalvinist] Reform, yeni Yunan [Rönesans]² hümanizminin ihtiva ettiği paganizme karşı, zarurî bir başkaldırmadır” (Meriç, 2006: 89). Üçüncü bakış açısı ise, Reformasyon’un, Ortaçağ dini sistemini reddetmeyen, daha çok

---

² Köşeli parantez içindeki italik ifade yazara aittir.

onu onaran ve değiştiren bir işlem olduğunu öne süren anlayıştır ki bu bakış açısı, Avrupa kültüründeki gerçek kırılmanın, Galileo, Descartes ve Newton'un çağında meydana geldiğini savunur (Baumer, 2010: 531).

Kiliselerin tarihi ve gelişmeleriyle ilgili çalışmalarıyla nam salmış Alman tarihçi Ernst Troeltsch (1865-1923), *Protestantism and Progress* başlıklı eserinde, Protestan Reformu hakkında, biraz önce zikrettiğimiz üç bakış açısından farklı olarak, gerçeğin bu üç yaklaşımın ortasında bir yerde olduğunu düşünür. Reformcuların niyetleriyle, niyetlerinin dolaylı sonuçlarının ayrı ele alınması gerektiğini savunan Troeltsch, özünde dindar olan Luther ve Calvin'in yapmaya çalıştıklarının bireyleri ve toplumları Hıristiyan akideleri doğrultusunda doğru yola yöneltmek olduğunu ifade eder; ayrıca biraz önce bahsi geçen birinci görüşü eleştirmek için, Protestan dünyayla Modern dünyanın birbirinden farklı olduğunu belirtir ve demokrasinin, laissez-faire³ kapitalizminin, özgür düşüncenin ve bilimin Protestanlığa mal edilmesinin, reformcuların asıl niyetinin tamamen yanlış anlaşılması olduğunu düşünür (Baumer, 2010: 532). Ona göre, Protestanlık, modern dünyanın yükselmesinde önemli bir rol oynamış olabilir, ancak modern dünyadaki pek çok gelişme Protestanlıktan bağımsız gerçekleşmiştir; başka bir deyişle, ona göre Reformasyon, tam olarak, dini hiyerarşiye, hiyerarşinin bireyselliğine yapılan saldırı olarak, modern zihniyetin oluşmasına dolaylı olarak katkıda bulunan bir devinidir (Baumer, 2010: 532). Yine, Troeltsch, 16.yüzyılı, hem Katoliklerin, hem de Protestanların birbirleriyle rekabet içinde günah çıkardıkları bir asır; yani "Günah Çıkarma Çağı" olarak isimlendirir (Baumer, 2010: 532).

Bertrand Russell ise, *Batı Felsefesi Tarihi* başlıklı eserinde, biraz önce zikrettiğimiz üç yaklaşımdan ikincisini benimsemiş görünür ve Reform'u, tam anlamıyla uygarlaşmamış toplumların, Rönesans İtalya'sının entelektüel egemenliğine karşı başkaldırılarını ifade ettiğini düşünür. Reformasyon'un etkili olduğu ülkelerden biri olan İngiltere'de de Rönesans İtalya'sına karşı çıkıldığını dile getiren Russell, bunun için İngilizlere özgü bir vecizin olduğundan da söz eder: "İtalyanlaşmış bir İngiliz, bedenleşmiş bir şeytandır" (Russell, 2002: 57). Yine, Russell, ünlü İngiliz yazar Shakespeare'in eserlerindeki kötü kişilerin İtalyan olmasının bir tesadüf olmadığını söyler. Reform hareketini izleyen dönemin felsefi olarak boş olduğunu söyleyen Russell, Luther ve Calvin'in Aziz Augustinus'a döndüklerini ve bu öğretilerden Kilise ile ilgili olanını bir tarafa bırakarak ruh-Tanrı öğretisine önem gösterdiklerini ifade eder (Russell, 2002: 58).

---

³ Bırakınız yapsınlar, bırakınız gitsinler, bırakınız geçsinler anlayışı.

Russell'a göre, Reform hareketine karşı en önemli darbeyi, Cizvit tarikatının kurucusu Loyola indirmiştir. Bir asker olan Loyola, tarikatı askeri bir modele göre kurmuştu ve bu tarikatın başındaki kişiye kayıtsız şartsız itaat etmenin gerekli olduğunu vazedmişti. Dinsizlikle mücadele etmekle görevli olan, disiplinli, yetenekli, kendilerini bütünüyle davalarına adanmış Cizvitler, Russell'a göre, Protestan teolojisine karşı güçlü bir teolojiye sahiplerdi (Russell, 2002: 59). Özgür iradeye inanan, kaderciliğe karşı çıkan ve iyi bir eğitim programına göre yetiştirilen Cizvitler, siyasal yönden organik bir bütün gibiydiler ve Cizvitlerin en ünlüleri arasında, Pascal ve Descartes gibi filozoflar bulunmaktaydı (Russell, 2002: 59-60).

Alfred Weber ise, *Felsefe Tarihi*'nde, Rönesans'ın en temel özelliği olan hümanizmin ve Rönesans'ın önde gelen hümanistlerinin –Pomponatius, Erasmus ve Montaigne gibi- Ortaçağ'ın Kilise babalarının öğretileriyle kılı kırk yararcasına şekillendirdikleri sistemin ayağını yavaş yavaş kaydırıldığını ifade eder (Weber, 1998: 192). Felsefi anlamda reformist olarak görülmesi gereken Erasmus, Montaigne gibi liberal ruhlu aydınlar, Kilise'nin mutlak manevi gücüyle baş edebilecek güce sahip değillerdi. Kilise'nin gücüne karşı koyabilmek için hümanizmden daha güçlü bir faktöre ihtiyaç vardı ki Luther ve diğer reformcuların dini vicdanı, Roma'ya karşı çıkabilmenin anahtarı konumundaydı (Weber, 1998: 192). Pek çok düşünür, haklı bir biçimde, Luther ve Calvin'in, bilgice hümanistlere yaklaşamayacaklarını, ancak dini anlamdaki keskin sezgileri ve Almanca ve Fransızcaya olan hakimiyetleriyle, Reform'un öncüsü olabildiklerini ifade ederler (Baumer, 2010: 534).

4. Reform Öncesinde Roma Katolik Kilisesinin Durumu

Reformasyon yaşanmadan önce ve yaşandığı esnada, Roma Katolik Kilisesi'nin ahlaki anlamda oldukça kötü bir seviyede olması söz konusudur. Reformasyon'un yaşandığı dönem, Katolik ruhban sınıfındaki yozlaşmanın en tepeye kadar sirayet ettiği bir dönemdir. Öyle ki, Papa XXII. Johann (1249-1334) kendisinin yüksek ve ilahi görevlerini unutup, dünyevi zevklerin, şan ve şöhretin peşinde koşması söz konusudur. Yine, Papa VI. Alexandre (1431-1503), Dionysos adına düzenlediği alemleri ve sapkın eğlenceleriyle tanınır. Söz konusu Papa'nın Lucrezia Borgia ve Cesare Borgia isimli iki gayrimeşru çocuğa sahip vardır ki bu çocuklarından Cesare'yi sonrasında kardinal olarak atamıştır. 15. Yüzyıl ve 16. Yüzyılda Roma Katolik Kilisesi'nde akraba kayırmacılığına sıklıkla rastlanır. Papa IV. Sixtus (1414-1484), 6 yeğenini kardinalliğe atamış ve daha 8 yaşında olan bir yeğenini ise başpiskoposluğa atamıştır. Yine, Medici Ailesi'ne mensup olan ve daha sonra X. Leo ismiyle papa olan Giovanni de Medici (1475-

1521), Martin Luther’i aforoz eden papa olarak, 6 tane yeğeni ve kuzenini kardinal olarak atamış, kardinal olarak atadığı kuzenlerinden birisi olan Giulio di Giuliano de Medici ise daha sonrasında papalığa kadar yükselmiş ve VII. Clemens ismini almıştır.

Reformasyon’un gerçekleştiği dönemde, ahlaki çöküş, hiyerarşinin en tepesinden en alt düzey ruhban sınıfına kadar sirayet etmiştir. Yine rahibe okullarındaki ve manastırlardaki disiplinsizlik, ahlaki yozlaşmanın salgın halinde yayılmasıyla sonuçlanmıştır. Para hırsı, açgözlülük, zevk düşkünlüğü ve başka ahlaksızlıklar dini kurumlarda yaygınlaşmış ve pek çok yerde rahip ve rahibeler halkın hedefi haline gelmiş, kin ve alay konusu olmuşlardır. Reformasyon ile birlikte, halk manastırlara saldırmış ve bu mekanlara ciddi hasarlar vermiştir.

Reformasyon’un gerçekleştiği dönemde Roma Katolik Kilisesi’nin aşırı derecede zengin bir kurum olduğu görülür. Örneğin, Kilise, 16. Yüzyılın başlarında Fransa ekonomisinin yüzde 75’e, Alman ekonomisinin yüzde 50’sini bulunduruyordu. Yine, Roma Katolik Kilisesi İskoçya’nın yarısından fazla gayrimenkule sahipti. Böyle bir zenginliğin seküler yöneticilerin ve tüccarların gözlerini büyülemesi ve gıptayla bakmaları da kaçınılmazdı. Reformasyon’un güçlü destekçileri ve finansörleri, Almanya ve İsviçre’deki seküler yöneticiler olmuştur.

Yine, bu dönemde, Roma Katolik Kilisesi’nin en bilindik aşırılığı, endüljans, yani af belgelerinin satışlarıydı. Kelime anlamı itibariyle, hoşgörü, zevk, müsamaha, anlayış gösterme gibi anlamlara gelen endüljans, teknik olarak af belgesi satışları yoluyla Roma Katolik Kilisesi’nin günahları bağışlamasıdır. Aslında kendi içerisinde endüljans, yani hoşgörü kötü bir şey olmamasına rağmen, Katolik Kilisesi, endüljansı, günah nedeniyle dünyevi cezanın hafifletilmesi ve affedilmesi için af belgesi satışına ve böylece insanları maddi ve manevi anlamda sömürmeye dönüştürmüştü. Genel anlamıyla, endüljans, kazanmayı, duayı, orucu, sadaka vermeyi, hacca gitmeyi içermesine rağmen, özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda, Kilise’nin gelir elde etmesinin bir yolu haline gelmiştir. Kilise, hem zenginliğine daha da zenginlik katmak, hem de yeni katedraller, şapeller ya da manastırlar yaptırmak için, endüljans satışına başlamıştı. Kilise yetkilileri, endüljans satışını, şüpheli de olsa, Matthew 16:19 no.lu ayete dayandırıyorlardı: “Göklerin Egemenliğinin anahtarlarını sana vereceğim. Yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde de bağlanmış olacak; yeryüzünde çözeceğin her şey göklerde de çözülmüş olacak” (Yeni Ahit, 1999: 62). Papa IV. Sixtus, Araf’ta acı çeken insanların günahlarının affedilmesi sağladığını ifade ettikten sonra, insanlar sadece kendileri için değil, kendi eş, dost ve

akrabalarının Araf'ta çektikleri acıların bağışlanması için de endüljans alır hale geldiler. Martin Luther'i aforoz eden Papa X. Leo ise, daha da ileriye giderek, daha işlenmemiş günahların da affedilebileceğini, daha işlenmemiş günahlar için de endüljans alınabileceğini ileri sürmüştür. Almanya'da, X. Leo adına endüljansı işportacı mantığıyla tezgahlarda sattığı için, adı ilahi af tezgahtarına çıkan Dominiken keşiş Johann Tetzel ise, endüljans satışının hangi boyuta geldiğini gözler önüne serer. Luther'in ise bu duruma tepkisiz kalmadığını ve bu keşişi hedefe alan yazılar kaleme aldığını görürüz.

Roma Katolik Kilisesi'nin içinde bulunduğu bu durumun yanı sıra, matbaa sayesinde Eski ve Yeni Ahit'in çeşitli dillere çevrilerek basılması, ruhban sınıfın anlattıklarının gerçek kaynaklardan farklı olduğunu ortaya koyması, Rönesans'ın etkisiyle özgür düşünmeye verilen önem sonucunda, ruhban sınıfın tutumlarının ve Kilise'nin uygulamalarının eleştirilmeye başlanması, coğrafi keşifler neticesinde yeni yerlerin keşfedilmesi, dünyanın yuvarlak olduğunun ortaya konulmasıyla birlikte ruhban sınıfına güvenin azalması, Reformasyon'un gerçekleşmesine zemin hazırlayan faktörler olmuştur.

5. Protestan Reformu'nun Öncüleri

John Wycliffe (1328-1384)

İngiliz Skolastik filozofu, teoloğu, çevirmeni, vaizi, reformcusu ve akademisyeni olan Wycliffe, Roma Katolik Kilisesi'ne yönelik erken dönem başkaldırısıyla da tanınır. Wycliffe, aynı zamanda, ruhban sınıfına karşı olan ve İncil merkezli bir reformun gerçekleştirilmesi idealini savunan Lollard Hareketi'nin kurucusu olarak değerlendirilir. Wycliffe, aynı şekilde, Reformasyon'un öncüsü olarak, sekülerizmin de etkisiyle, Papalığın otoritesinin sorgulanması gerektiğini düşünmüş, İncil'in anadillere çevrilmesi gerektiği düşüncesini ilk kez dillendiren kişi olmuştur. Dört İncili ve Yeni Ahit'i İngilizceye çeviren Wycliffe, Eski Ahit'in çevrilmesine de vesile olmuştur. Wycliffe İncili olarak da bilinen ve Vulgata İncili'nden İngilizce'ye çevrilen İncil, 1382'de tamamlanmış ve daha sonra onun asistanlarınca diğer baskıları yapılmıştır.

Teoloji alanındaki eğitimine Oxford Üniversitesi'nde başlayan Wycliffe, doktora eğitimini tamamlayana kadar bu üniversitede öğrenimini sürdürmüştür. 1374'te, Lutterworth'ta papazlığına atanan Wycliffe, Papa'ya ve papalığa karşı olumsuz tavrını papalık temsilcileriyle paylaşması, verdiği vaazlarda ve yazdığı yazılarda bu muhalif tavrını sürdürmesi yüzünden yargılanmış, fakat Roma Kilisesi'nin İngiltere'ye yaptığı baskılara rağmen, devletin ve halkın desteğiyle ceza almaktan kurtulmuştur (Tuğcu, 2000:

317). Bu yargılama süreci sonrasında bölge papazlığını bırakan Wycliffe, Oxford Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başlamıştır. Roma Katolik Kilisesi'nin beş kez tutuklanması için ferman çıkardığı Wycliffe, yine de İngiliz Krallığına tutuklanmamıştır (Tuğcu, 2000: 317).

Eleştirilerine kaldığı yerden ve acımasız bir biçimde devam eden Wycliffe, bütün bir Katolik Kilisesi'nin tarihinde ilk kez sarsıcı bir etki oluşturmuştu; üstelik ilk kez Katolik Kilisesi bir bölge papazı tarafından yerden yere vuruluyordu ve kilise ona dokunamıyor, onu susturamıyordu (Tuğcu, 2000: 317). Ancak 1381'de işler birden tersine dönmüş ve bu tarihte gerçekleşen köylü ayaklanması neticesinde İngiliz yönetimindeki ve kilisesindeki değişimler Wycliffe'nin aleyhine işlemeye başlamış ve 1382'de eserleri ve fikirleri sakıncalı bulunarak yasaklanmıştır (Tuğcu, 2000: 317) .

Wycliffe, kilisenin sahibi olduğu mülklerin, olağanüstü servetinin ve siyasi gücünün karanlık ve günahla dolu olduğunu; bundan dolayı da, günaha tamamen saplanıp kalmış kilisenin hiçbir egemenlik hakkının olamayacağını; çünkü egemenliğin, gerçek egemen olan Tanrı tarafından, yalnızca dürüst insanlara ve kurumlara bahşedildiğini ifade etmiştir (Tuğcu, 2000: 318). Kilise'nin bu noktada yapabileceği tek bir şey vardır ki o da bütün zenginliklerinden, siyasal otoritesinden, gayrimenkullerinden vazgeçerek, İncil'in emrettiği yoksul ve günahsız kutsal yaşamına geri dömesidir (Tuğcu, 2000: 318). Hıristiyanların günahla lekelenmiş görünen kiliseye değil de, Tanrı'nın inayetiyle kurtuluşa ermiş müstesna kulların oluşturduğu görünmeyen kiliseye inanmalarının elzem olduğunu düşünen Wycliffe, kilisenin, devlet eliyle, yoksullaştırılması gerektiğini savunmuş; Komünyon ayinlerinin dayandığı, şarap-ekmek dogmasına inanmanın, putperestlik olduğunu ifade etmiştir (Tuğcu, 2000: 318).

Jan Hus (1369-1415)

Hus, Wycliffe ile aynı yüzyılda dünyaya gelmiş, Çek din adamı, akademisyen, reformcu ve vaizdir. Yoksul bir ailenin çocuğu olarak Güney Bohemya'da Husinec kasabasında dünyaya gelen Hus, eğitimini güç koşullarda sürdürmüş; Prag Üniversitesi'nde teoloji eğitimini tamamladıktan sonra da, aynı üniversitede öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Söz konusu üniversitenin rektörlüğünü ve felsefe fakültesi dekanlığını da yapmış olan Hus, Aristoteles ve Wycliffe hakkında verdiği derslerinin yanında, 12 yıl süreyle de Bethlehem Şapeli'nde vaiz olarak görev almış ve anadili olan Çekçe verdiği vaazlarla Çek ulusal hareketinin ve Reformasyonun öncüsü olmuştur (Tuğcu, 2000: 319). Hus verdiği derslerde ve vaazlarda Wycliffe'ı anlatırken, onunla aynı üniversitede görev yapan Alman Johann Hübner ise,

Wycliffe'in eserlerinden seçtiği 45 pasajı kıyasıya eleştiriyor ve Wycliffe'ı heretiklikle suçluyordu ki Hübner'in Wycliffe'e yönelttiği eleştiriler, daha sonra Engizisyon Mahkemesince, teoloji tartışmalarında heretikliğin standart kriterleri haline gelmiştir (Tuğcu, 2000: 319-320).

Hus'un Prag'ta verdiği derslerde ve vaazlarda kilise karşıtı görüşlere yer vermesi ve bu düşüncelerin Orta Avrupa'da yayılmaya başlaması, Roma'nın tepkisini çekmiş ve Papalık Hus'u heretiklikle suçlayarak, tutuklama kararı çıkartmıştır. Bunun üzerine, Hus'un danışmanlığını üstlendiği ve bir reformcu olan Prag Başpiskoposu Zajic, Hus'un cezasını az da olsa hafifletebilmek adına, heretiklikten değil de, papanın emirlerine uymadığı gerekçesiyle aforoz edilebilmesi için Roma'daki Kardinal ve piskoposlara rüşvet verdi (Tuğcu, 2000: 321). Zajic, verdiği rüşvetler sonucunda, Hus'un heretiklikten değil de, papanın emirlerine uygun davranmamaktan dolayı aforoz edildi. Ancak bu aforoz Hus'u durdurmadı ve o Kilise'ye yönelik eleştirilerine kaldığı yerden devam etti. Bu defa Roma'nın baskısına daha fazla dayanamayan Zajic Hus'u heretiklikten aforoz etti. Ancak bu aforoz karşısında Çek kral halkının ve ulusunun küçük düştüğünü söyleyerek Zajic ve Bohemya'daki kiliseler üzerinde baskı uyguladı (Tuğcu, 2000: 321). Ülkeden kaçmaya karar veren Zajic kaçarken Krallık yetkililerini aforoz ederek, kiliselerde ayin yapılmasını yasakladı. Daha sonra Kral olayla ilgili yargılama sürecini başlatmış ve sonuç itibarıyla Zajic, kraliyet yetkileri ile Hus hakkında verdiği aforoz kararını geri almış, bu sefer de Roma'nın bunun peşini bırakmayacağını düşünerek Macar Krallığına sığınmış, ancak nedeni bilinmeyen bir cinayetin kurbanı olmuştur (Tuğcu, 2000: 321-322).

Roma Kilisesi'nin serveti ve gücü arttıkça, bu servetin ve gücün paylaşımından dolayı bir savaş patlak verdi ve papa sayısı önce ikiye, sonra da üçe çıktı. 1412'de karşı papa XXIII. John, XII. Gregory'ye karşı açtığı savaşı finanse edebilmek için endüljans satışına başvurdu (Tuğcu, 2000: 322). Hus ise endüljansın Hıristiyanlığa aykırı olduğunu vazedmesiyle birlikte Praglılar ayaklanmış; endüljans gelirlerinin aristokratlara da dağıtılması ise Kral'ı sınırlendirmiş ve endüljans taraftarlarını ve aleyhtarlarını Prag Şatosu'na toplamış; toplantının ardından endüljansa karşı çıkmanın heretiklik olduğuna karar verilerek başı çeken üç genci idam ettirmiştir (Tuğcu, 2000: 323). Hus ise heretiklikle suçlanıp aforoz edilmiş, ancak Kral sayesinde yalnızca sürgün cezasıyla paçayı kurtarmış olan Hus, Bohemya'ya gitmiş ve burada da, muhalif eserler kaleme almaya ve eserlerini Çekçe yazmaya devam etmiştir ki Kilise bu durumu başkaldırı olarak yorumlamıştır (Tuğcu, 2000: 323-324).

Papalar arasında süren savaşı sona erdirerek, Kilise'nin birliğini yeniden tesis edebilmeyi uman ve bu şekilde de prestij kazanacağını düşünen ve de Macar Kralı iken, 1411'de Alman Kralı olarak seçilen Kral Sigismund, Konstanz'da bir konsülün toplanmasına karar verir ve görüşlerini açıklaması için Hus'u da davet eder. Kral, Hus'a güven içinde seyahat etme güvencesini verir ve Papa'nın da Hus ile ilgili bütün yasakları kaldırmasıyla Hus'un konsüle katılması sağlanmak istenir. Hus, Kral ve Papa'nın sözüne aldandır ve 1414'te Konstanz'a gelir; ancak burada Papa tarafından tutuklatılarak Dominiken Manastırı'nın zindanlarına kapatılır (Tuğcu, 2000: 324). İşkenceye maruz kalan ve suçlarını kabul ve itiraf etmesi istenen Hus, heretiklik suçlamalarında standart kriterler haline gelen Hübner'in 45 maddelik heretiklik suçlamasına dayanılarak heretiklikle suçlanır ve 6 Temmuz 1415'te kazığa bağlanıp yakılarak infaz edilir (Tuğcu, 2000: 325).

İnanan bir Hıristiyan olarak Jan Hus'ın kendi fikirlerinin ne kadarını Wycliffe'e borçlu olduğu hususunda bir tartışma söz konusudur. Konstanz'daki konsülde, Hus, kilise yetkililerinin Wycliffe'in görüşlerini tamamen reddetmesi talebini kabul etmemiştir ve hiç kuşkusuz o, kader öğretisini ve Katolik Kilisesi karşısında İncil'in otoritesinin yüceliğini savunur. Yine onun görüşleri, Çek ulusal reform hareketinin doruk noktası olarak yorumlanabilir ki onun takipçileri ve sonraki Bohemyalı din reformcuları bu hareketi Husçuluk (*Hussites*) olarak adlandırırlar. Hus'un Çekçe verdiği vaazlar ve yazdığı eserler Çek edebiyatının klasikleri haline gelmiş ve Çek dilinin tarihinde önemli bir kilometre taşı olmuştur. Bu eserlerden en önemlisi İngilizce'ye *Exposition of the Faith, of the Ten Commandments, and of the Lord's Prayer* başlığıyla çevrilen *Vyklad viery, desatera a patere*'dir. O, dibine kadar günaha saplanmış olan Kilisenin, reformlarla kendisini yenileyip, İncil'de ifade bulan kilisenin yeniden inşa edilmesini talep ediyordu. Hus'un bu isteği, onun ölümünden bir asır sonra Luther tarafından gerçekleştirilecektir.

Martin Luther (1483-1546)

Alman keşiş, teolog, akademisyen ve Protestanlığın kurucusu olan Martin Luther, varlıklı bir ailenin çocuğu olarak 1483 yılında Eisleben'de dünyaya gelir. İyi bir eğitim sürecinden sonra, 1501'de dönemin en ünlü Alman üniversitesi olan Erfurt'ta eğitimine devam eder. Söylendiğine göre, bir gün ailesini ziyaretten dönerken, yıldırım çarpması tehlikesiyle karşılaşınca, o an papaz olmaya karar verir. 1507'de papaz olan Luther, doktora eğitimine devam etmek için Wittenberg'e gider. Aziz Augustinus Tarikatı'na üye olan Luther, bu tarikatın temsilcisi olarak Roma'ya gider. Bu seyahati esnasında Roma Katolik Kilisesi'nde şan, şöret, para ve lüks gibi unsurlara verilen

önem karşısında dehşete kapılır ve insanı ölüm sonrasında bekleyen mukadderat karşısında korkuya kapılır (Alatlı, 2010: 540; Tuğcu, 2000: 326). Yine bu ziyaret esnasında, Luther'in, insanların affedilmek için aldıkları endüljanslara karşı duruşunu da şekillendirir. Kendisi de, bir endüljans belgesi almış olan Luther, daha sonra yaptığının ne kadar anlamsız olduğunu vaaz edecektir.

1517'de, Aziz Petrus Bazilikası'nın yeniden inşası bahanesiyle alınan, ancak aslında gelirlerin tamamının Mainz Başpiskoposuna gideceği endüljans satışı kararına Luther sert tepki gösterir. Yine adı ilahi af tezgahlarına çıkan Dominiken Keşiş Johann Tetzel'in endüljansları fahiş fiyatlarla satması bardağı taşıran son damla olur ve Luther, bütün bu olumsuzluklara tepki vererek, "95 Tezi"ni Wittenberg Kale Kilisesi'nin kapısına asar (Tuğcu, 2000: 326). Yazım üslubu olarak Wycliffe ve Hus'a göre daha sakin bir tonda olmasına rağmen, Kilise'nin tepkisini çeken "95 Tez", Almanya'da geniş kitlelerin dikkatini çekmeyi başarır. Tuğcu'ya göre, Luther'in "95 Tez"inin Kilise'nin tepkisini çekmesinin nedenleri; matbaa sayesinde bu tezlerin hızla çoğaltılıp dolaşıma girmesi ihtimali ile Luther'in bir Alman olması ve Almanların İtalya kent devletlerindeki burjuva kültürü oluşumu ve Hus ile birlikte ortaya çıkan milliyetçilik akımlarının etkisi altında kalmasıdır (Tuğcu, 2000: 327). Almanlar, o dönem hüküm süren Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun en asli dayanağı ve gücüydü; dolayısıyla Luther yüzünden Alman ulusunun Hristiyan Birliği ve Latin kökenli uygulamaları eleştirmeye başlamaları, Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun sonunu getirebilirdi (Tuğcu, 2000: 327-328). Bu yüzden de Luther'in susturulması gerekiyordu.

Luther'in başlattığı Reform hareketi, Almanya'nın her yanına ulaştıktan sonra, İsviçre'ye, Fransa'ya ve İngiltere'ye sıçrar. İsviçre'de bir Alman olan Zwingli de Katolik Kilisesi'nin uygulamalarına ve ideolojilerine karşı çıkarak, Kilise'nin yeniden yapılandırılması gerektiğini savunuyordu. Zwingli, "67 Madde" ile Katolik Kilisesi'nin temel öğretilerine karşı çıkıyordu. Kilise, gerek Zwingli'nin, gerekse de Luther'in eleştirileri karşısında paniğe kapılmış olsa gerek ki, Luther'i baskı altına alıp susturma yolunu tercih etti. Katolik Kilisesi, Kardinal Cajetan'a Luther'i zincire vurup, Roma'ya getirilmesini emrettiyse de, Roma'ya gitmeyi kabul etmeyen Luther, Kardinal'e ifade vermiş; ancak fikirlerini savunmayı bırakması salık verilmesine rağmen, Luther bunu kabul etmeyerek Wittenberg'e geri dönmüştür (Tuğcu, 2000: 330). Burada Saksonya Dükü III. Friedrich, Luther'i himayesi almıştır. Alman İmparatoru Maximillian, Papa X. Leo'nun baskısıyla, Luther'in Roma'da yargılanmasını talep etmiş, III. Friedrich ise, Luther'in kendi güvencesi altında Almanya'da

yargılanmasını istemiş ve bu isteği kabul edilmiştir. Almanya’da, III. Friedrich’in güvencesi altında yargılanan Luther, suçsuz bulunarak üzerine atılan suçlardan aklanmıştır.

Bu yargılama sonrasında Luther, Roma Katolik Kilisesi’ne karşı tartışmalarına iman ve kayra arasındaki ilişki üzerinden devam eder. Luther’e göre, İsa Mesih kendisini bütün insanlık için kurban ederek insanları ilk günah yükünden kurtarmış ve böylece, Tanrı’nın sonsuz kayrasının yolu sonuna kadar açılmıştır ve insanoğlu artık ilk günahın yükü olmaksızın kendi istenciyle özgürce boyun edip O’nun için çalışabilecektir (Tuğcu, 2000: 329). Yine Luther, insanların yalnızca sahip oldukları imanlarıyla ve gönülden teslimiyetleriyle aklanıp, bağışlanabileceklerini düşünür (Tuğcu, 2000: 329-330).

1520’de, Luther’e karşı bir ferman yayımlayıp, Luther’in çalışmalarını Roma’nın merkezinde yaktıran Papa’ya karşı, Luther, “Alman Milletinin Hıristiyan Asillerine Söylev” (İçinde Alatl, 2010: 540-547) adlı risalesini yayımlar. Bu risalede, Kilise’nin yenilenmesi yani reforma tabi tutulması gerektiğini ve bu işi gerçekleştirecek insanların ise Almanlar olduğunu ifade eder. Teologlara ve papazlara hitaben hem Latince, hem de Almanca olarak kaleme aldığı risalesi “Kilisenin Babil Esaretinin Başlangıcı”nda ise, Hıristiyanlıkta 7 olan kutsama ayini sayısını üçe (Vaftiz, Komünyon ve Günah Çıkarma) indirir (Tuğcu, 2000: 330-331). Bu risale, aynı zamanda, Luther’i, dönemin hümanist filozof ve reformist teologlarından bir kopuşu da simgeler. Luther’in üç önemli tezi olarak bilinen risalelerden sonuncu ise doğrudan Papa’ya hitaben kaleme alınmış olan “Hıristiyan Özgürlüğüne Dair” (İçinde Alatl, 2010: 548-557) başlıklı risalede, Kayranın Tanrı’nın insanlara bahsettiği bir ödül olduğunu ve yalnızca imanla insanların günahlarından kurtulabileceğini ahlaki açıdan ele alır. Yine söz konusu risalede, Kilise’nin yapısal anlamda yeniden şekillendirilmesini, törenlerin sadeleştirilmesini, Kilise’nin devletin denetimine açılarak Almanlaştırılmasını savunur (Tuğcu, 2000: 330-331).

1521’de Papa X. Leo, Luther’i aforoz eder ve İmparator Maximillian ise Luther’in eserlerini yasaklar ve şehir meydanlarında yaktırır. Bu olaydan sonra, Katolik Kilisesi’nin taraftarları ile Reformcular arasında çatışmalar patlak verir ve Reform taraftarı Kurfürstler ve Şövalyeler gerekirse savaşa başvuracaklarını açıkça beyan ederler. Reformcular, halkın, Kurfürst ve Şövalyelerin desteğini alarak, Katolik Kilisesi taraftarlarını etkisiz hale getirirler. Bu gelişmelerden sonra, Wartburg Şatosu’na yerleşen Luther, burada İncil’i Almancaya çevirir. Yine, Luther burada Katolik Kilisesi’ne

yönelik eleştirilerine ve bu eleştirileri risaleler halinde kaleme almaya devam eder (Tuğcu, 2000: 332).

Luther, 1525'te, üzerinde bir Katolik keşiş cübbesiyle, eski rahibe Katherine von Bora'yla evlenir ve bu evlilikle birlikte Katolik papazların evlenmelerinin yasak olması ilkesine de bir darbe indirir. Devletin, otoriter ve disiplinci bir iktidar biçimiyle yönetilmesi gerektiğini düşünen Luther, kilisenin devlet işlerine karışmaması gerektiğini, hatta devletin kiliseyi denetim altında tutması gerektiğini savunur. Protestanlığın temellerini atarak kuruculuğunu üstlenen Luther, Alman ulusal bilincinin oluşumunda öncü olmuştur ve Alman dilinin gelişimine de önemli bir katkı sağlamıştır. Luther, 1546'da, bir anlaşmazlığa arabuluculuk için Eisleben'e doğru seyahat ederken hayatını kaybetmiş ve ünlü "95 Tez"ini kapısına astığı Wittenberg Kale Kilisesi'nin bahçesine defnedilmiştir (Tuğcu, 2000: 333).

Luther, "Alman Milletinin Hıristiyan Asillerine Söylev"inde, Katolik Kilise ideolojisinin temellerini oluşturan üç iddiaya topyekûn karşı çıkılması gerektiğini öne sürer. Bu iddialar şunlardır:

1. Dünyevi gücün hiçbir şekilde ruhani gücü baskı altına alıp yargılamaya hakkının olmadığını, aksine ruhani gücün dünyevi güçten daha üstün olduğunu kabul eden görüş.
2. Papalardan başka hiç kimsenin Kutsal Kitap'ı yorumlayamayacağı görüşü.
3. Papalardan başka kimsenin konsül toplamaya hakkının olmadığı görüşü. (Luther, 2010: 542)

İlk iddiada bahsi geçen dünyevi güç, prensleri, lordları, imparatorları, zanaatkarları, sanatçıları, genel anlamıyla halkı kastederken, ruhani güç, papayı, piskoposları, kardinalleri, başpiskoposları, rahipleri, rahibeleri, papazları ve keşişleri kasteder. Luther ise, bütün Hıristiyanların ruhani gücün temsilcileri olduğunu düşünür ve bunu da Aziz Pavlus'un sözlerine dayandırır (bkz. Luther, 2010: 542). Luther'e göre, her Hıristiyan ruhani bir temsilci, bir rahiptir ve her insan çeşitli meslekleri icra eder ve görevini en iyi şekilde yapmakla görevlendirilmiştir. Nasıl ki devletin ya da dünyevi otoritenin görevi kılıçla kötülüğü cezalandırmak ise, ruhban sınıf da Tanrı'nın sözlerini insanlara doğru şekilde aktarmakla mükelleftirler. Dünyevi güç ya da devlet her insanı yargılama gücüne sahip olmalı ve gerektiğinde bir Papa'yı, piskoposu ya da papazı da yargılayabilmelidir (Luther, 2010: 544). Luther, bu düşüncüyü ise, yine Aziz Pavlus'un şu sözlerine dayandırır: "Herkes baştaki yönetime bağlı olsun. Yönetim kılıcı

boş yere taşımıyor, kötülük yapanın üzerine Tanrı'nın gazabını salan öç alıcı olarak Tanrı'ya hizmet ediyor” (İncil'den aktaran Luther, 2010: 545). Yine bu konuda, Aziz Petrus'un şunları söylediği görülür: “İnsanlar arasında yetkili kılınmış her kuruma Tanrı adına bağımlı olun. Çünkü Tanrı'nın isteği böyledir” (İncil'den aktaran Luther, 2010: 545).

İkinci iddiaya karşı çıkılması gerektiğini düşünen Luther'e göre, eğer Papalar Kutsal kitabı yorumlamada tek yetkililerse ve Kutsal kitabı okumamalarına rağmen, bilmiş gibi davranıp yanlış ve kötü niyetli kararlar veriyorlarsa, o halde Kutsal kitaba zarar vermekten başka bir şey yapmıyorlardır. Yine İncil'den bir ayetle, İncil'i yorumlama işinin tek bir insanın yetkisinde olmadığını ve bütün insanların onu anlama ve yorumlama hakkına sahip olduklarını düşünür (Luther, 2010: 545-546).

Luther, ilk iki iddia yıkılırsa, üçüncü iddianın da kendiliğinden ortadan kalkacağını düşünür. Eğer bir Papa İncil'e aykırı hareket ediyorsa, İsa Mesih'in emri uyarınca İncil'den taraf olup, Papayı cezalandırmak gerekir. İncil'e aykırı hareket etmiş bir Papayı cezalandırmak için toplanması gereken konsülün, Papa tarafından değil, Aziz Petrus zamanındaki gibi tüm Havariler ve yaşlılar tarafından kararlaştırılması gerekir. Zira Papa'nın konsülü toplamada tek yetkili olması, onun İncil'e karşı işlediği cürümleri cezalandırmada katılımcıların Papa aleyhine karar veremeyecek olmalarından dolayı etkili olmayacaktır (Luther, 2010: 546-547).

Jean CALVIN (1509-1564)

Almanya'da Luther'in öncülüğünde gerçekleşen Protestan Reformu'yla birlikte, İsviçre'de daha radikal bir reform hareketi cereyan etmekteydi. Ekonomik anlamda gelişmiş kentlere sahip olan, İtalya ve Almanya gibi iki büyük ticaret bölgesinin arasında bulunması, federatif bir yönetim biçimine dayalı bir ülke olması gibi etmenler, yeni arayışlar içerisinde bulunan İsviçre'nin Reformasyon ile ilgilenmesine yol açmıştır. Fransız hukukçu ve teolog Jean Calvin, ülkesinin içerisinde bulunduğu yeni arayışları fırsata çevirerek, Roma Katolik Kilisesi'ne güçlü bir darbe indirir (Tuğcu, 2000: 334). Calvin önde gelen Fransız reformcudur ve Protestan Reformu'nun ikinci kuşağının en önemli figürüdür. 1509'da varlıklı bir ailenin çocuğu olarak Fransa'nın Noyon kasabasında dünyaya gelen Calvin, iyi bir eğitim aldıktan sonra, Paris Üniversitesi'ne girer. Önceleri bir papaz olmayı düşünen Calvin, sonrasında fikir değiştirerek bir hukukçu olmaya karar verir ve 1528 ile 1531 yılları arasında Orleans ve Bourges hukuk okulunda hukuk eğitimini tamamlar. Sonrasında yeniden Paris'e dönen Calvin, döneminin hümanistleriyle birlikte çalışır, Roma tarihiyle ilgilenir ve Seneca'nın

merhamet hakkındaki makalelerine ilişkin bir deneme kaleme alır. 1533'te Calvin, Paris'ten ayrılmak zorunda kalır, çünkü Paris'te Protestanlar üzerindeki baskı artmaya başlamıştır ve bu arada Calvin de Protestan olmuştur. 1533'te Basel'e geçen Calvin, burada teoloji eğitimi almaya başlar ve burada Zwingli ve Luther'in eserlerini incelemeye başlar.

1536'da, Calvin, en önemli eseri olarak kabul edilen *Christianae religionis institutio*'yu [Hıristiyanlığın Bağlayıcı İlkeleri] kaleme alır. Fransızca kaleme alınan eser, Protestanlığın temel öğretilerine yer verir ve Fransız edebiyatı üzerinde de derin bir iz bırakır (Tuğcu, 2000: 335). Kalvinist Protestanlık, Luther, Zwingli ve Hus gibi reformcuların temel öğretilerine bağlıdır, ancak bazı konularda onlardan ayrılmaktadır. Calvin'in, diğer reformculardan ayrıldığı noktalardan birisi, *ikili kader* öğretisidir. Calvin, insanların kaderlerinin başından itibaren Tanrı tarafından belirlendiğini ve kimin imanlı, kimin imansız olduğunun ise yaratılışın ilk gününde belirlendiğini öne sürer. İmanın insanı kurtuluşa eristireceğini düşünen Calvin'e göre, her şey önceden belirlenmiş olduğu için Kilise kurumuna da ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu kader anlayışının, Rönesans hümanizmiyle de bağdaşmayacağını söylemek gerekir (Tuğcu, 2000: 336).

Bir teorisyenden ziyade, kararlı bir eylem insanı olan Calvin, öğretilerini hayata geçirebilmek için Fransa'nın ve İsviçre'nin pek çok şehrini ziyaret eder. Cenevre'ye düzenlediği seyahat esnasında ise, kent burjuvazisinin Katolik prens ve piskoposu kovduklarına şahit olur. Kent burjuvazisi eğitim ve din konusunda bir programı uygulamaya geçirmesi konusunda Calvin'i görevlendirirler. Bu Calvin'in kendi öğretilerini hayata geçirmesi için büyük bir fırsattır. Calvin, yine Cenevre'de bulunan ünlü reformcu vaiz Guillaume Farel ile birlikte yeni bir eğitim programını uygulamaya başlarlar ve kiliseyi yeniden kurumsallaştırmaya çalışırlar. Ancak Cenevre burjuvazisi bu iki reformcunun yaptıklarına kuşkuyla yaklaşarak onları Cenevre'den kovarlar. Bu arada, Calvin de, Luther'in izini takip ederek, 1540'da evlenir (Tuğcu, 2000: 337).

Cenevre burjuvazisi, Calvin'e daha da geniş yetkiler tanıyarak onu yeniden Cenevre'ye davet eder. Cenevre'de din ve eğitim konusundaki tek yetkili olarak görevlendirilen Calvin, Kalvinist öğretinin yayılmasını sağlayacak insanların yetiştirilmesi amacıyla Cenevre Üniversitesi'ni kurar; 1561'de ise, Cenevre Meclisi, Calvin'in kilisenin tüm yapısını ve hiyerarşik yapısını yeniden düzenlediği yönergesini onaylayarak yürürlüğe koyar ve Kalvinizm Avrupa'nın pek çok yerine ve oradan da Kuzey Amerika'ya yayılır (Tuğcu, 2000: 338).

İngiltere’de Anglikan Kilisesi’nin kuruluş süreci de, Reformasyon tarihinde ilginç bir yere sahiptir. İngiltere’nin Roma Katolik Kilisesi’nden ayrılarak Anglikan Kilisesi’ni kurması, Tudor hanedanlığından İngiliz Kralı VIII. Henry’nin, Kilise’nin buyruğuna karşı gelip, ölen ağabeyinin dul eşi Aragonlu Catherina’yla evlenmesi ve erkek çocuk veremediği için de onu boşayıp, sarayda çalışan güzel Anne Boleyn ile evlenmek istemesinin sonucunda gerçekleşir. Zaten ölen ağabeyinin dul eşiyle evlenmesiyle Kilise’nin tepkisi çeken VIII. Henry, Katolik bir kişinin boşanmasının mümkün olmamasına rağmen, ilk eşini boşayıp Anne Boleyn’le evlenmek isteyerek Kilise’nin yeniden tepkisini çekmiştir. VIII. Henry ise ilk eşinden boşanıp, ikinci eşiyile evlenmesine karşı çıkan herkesi öldürtmüş ve danışmanı olan Thomas Cromwell’e bu sorunu çözmesini emretmiştir. Cromwell de VIII. Henry’nin yeniden evlenebilmesinin tek yolunun Roma Katolik Kilisesi’nden ayrılarak, İngiltere’ye özgü bir kilisenin kurulması olduğunu söyler ve İngiltere Kralı VIII. Henry, 1532’de Roma Katolik Kilisesi’nden ayrılarak, Anglikan Kilisesi’ni kurar ve daha sonrasında Kraliçe I. Elizabeth ise 1563’te Anglikanizmi İngiltere’nin resmi mezhebi ilan eder (Tuğcu, 2000: 339-340). Sonrasında, Anne Boleyn ile evlenen VIII. Henry, ondan da boşanır ve hayatı boyunca toplam altı kez evlenir. Anglikan Kilisesi sonrasında ise Protestan Kiliseler Topluluğuna dahil olur.

Almanya, İsviçre, Fransa, Hollanda, İskoçya ve İngiltere’deki aristokratları, soyluları ve geniş kitleleri arkasına alan Reformcular, Roma Katolik Kilisesi karşısında bir zafer kazanmış ve Roma Katolik Kilisesi’ni eleştirerek yeni bir kilisenin oluşumunu savunan reformcular, Lutherci Alman prenslerin 1529’da deklare ettikleri *Diet of Spiers* sonrası, *Protest* adında bir belgeye imza atarlar ve bundan böyle Protestan olarak adlandırılmaya başlanırlar (Tuğcu, 2000: 340-341). Böylece de, Katolisizm ve Ortodoksluktan sonra Protestanlık ile birlikte, Hıristiyanlığın mezhep sayısı üçe çıkar. Protestanlık içerisinde de tam bir mutabakattan söz edilemez ve Protestanlığın da bazı mezheplere ayrılması söz konusudur. Bu mezheplerden en büyükleri kendilerine Evangelist⁴ diyen Lutherciler, Anglikanizm ve İngiltere’de Presbiteryanizm, A. B. D.’de Puritanizm ve Kıta Avrupa’da Reformizm olarak anılan Kalvinizm’dir. Bunların dışında, Baptizm, Anabaptizm,

---

⁴ İlk kez Martin Luther tarafından kullanılan bu sözcük, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncil’lerini yazanlar için söylenen bir ifadedir ve insanları Hıristiyanlığa davet etmek için İncil üzerine ve özellikle de İsa Mesih üzerine vaaz vermek anlamına gelir. Günümüzde Luther Kilisesi’ne bağlı olanları ifade etmek için kullanılır. Yine Amerika’da en radikal Hıristiyan toplumunu ifade eder. Evangelistler Tanrı nezdinde kendilerinin ve Yahudilerin önemli olduğuna inanırlar. Diğer dinlere mensup insanların ise Tanrı nezdinde hiçbir önemlerinin olmadığını düşünürler.

Metodizm, Quaker gibi mezhepler de vardır. Bunun yanında, özellikle teslis ve kurtuluş konularında Reformcu Kalvinist doktrinlerin ötesine geçen Unitarian, Socinianizm, Arminianizm gibi teolojik ve felsefi ağırlıklı mezhepler ortaya çıkmış ki bu mezhepler sonrasında Aydınlanma hareketine ve deist anlayış ile bunun karşısında yer alan irrasyonel Protestan akımlarına, özellikle de neo-pietizme kaynaklık edecek ve Metodizme giden yolun taşlarını döşeyecektir (Waardenburg, 2007: 351). Genel anlamda birbirinden farklı akidelere sahip Protestan mezhepleri söz konusu olsa da, pek çok Protestan imanının ve Kilise'nin yapısının İncil tarafından belirlendiğine ve yalnızca imanla Tanrı'nın inayetine erişilebileceğine ve günahlardan arınmanın mümkün olabileceğine inanır (Tuğcu, 2000: 341).

Baptizm, vaftiz uygulaması bakımından diğer Hıristiyan mezheplerinden farklı olarak yalnızca inançlı yetişkinlerin vaftiz edilmesi gerektiğini savunan ve yerel dindar topluluğu kilise yönetimindeki tek yetkili otorite gören mezheptir. Anabaptizm ise yüzük takma, yemin etme, kamu görevlisi olma gibi durumları men eden bir mezheptir. Metodizm İngiltere'de John Wesley adlı bir keşiş tarafından kurulan ve dünyaya sırtını dönerek ahiret için çalışmayı, azla yetinmeyi emreden bir mezheptir. Quaker ise, yine İngiltere'de George Fox tarafından kurulmuş bir mezheptir. Bu mezhebin mensupları, İsa Mesih'in tekrar dönüp 1000 yıl hüküm süreceğini öne sürerler ve zorunlu askerliğe vicdanen karşıdırlar.

SONUÇ

Avrupa tarihinde üç yüzyıldan fazla bir dönemi kapsayan geniş ölçekli kültürel bir devini olan Rönesans, oldukça zengin, çok yönlü ve belli tanımlar ile ölçütleri kolaylıkla alt üst etmeyi başarmış entelektüel bir çabayı ifade eder. Rönesans en erken görünümüyle –ki bu görünümü Rönesans'ın kaderini de belirleyecektir- klasiklerin yeniden keşfini ve klasikler üzerinde teolojik önyargılardan bağımsız bir şekilde çalışılmasını ifade eder. Ancak, Walter Pater'in sezindiği gibi, antikite kültürünün şekillendiği hümanizm Rönesans'ın yalnızca bir ögesini ya da semptomunu ifade eder. Aslında on dördüncü yüzyıldan önce, Batı kültür dünyasında yeni bir ruhun ya da canlanışın açıkça ortaya çıkışına şahit olunmuştur. Rönesans keşiflerin, araştırmaların, ıslahatların, yenilenmenin çağıdır ve biricik bir canlanmayla karakterize edilen dönemdir. Rönesans'ta Amerika ve Antiller başta olmak üzere pek çok bilinmeyen coğrafya keşfedilmiş; matbaa icat edilmiş; edebiyat ve diğer sanatlarda Michelangelo, Leonardo, Dante, Petrarca ve Boccaccio gibi sanatçıların rakipsiz başarılarına sahne olmuş; doğum yeri olan İtalya'nın sınırlarını aşarak Montaigne, Shakespeare, Cervantes gibi

figürlerin ortaya çıkmasına, Avrupa boyunca sanatların canlılık kazanmasına neden olmuştur.

Rönesans aynı zamanda Protestan Reformasyonu'nun yaşandığı dönem de olmuştur. Ancak Reform hareketinin Rönesans'ta yaşanmış olması, onun Rönesans'ın ruhuyla tam anlamıyla bağdaştığını ifade etmez. Bireyi temele alan, hümanist ideali savunan, teolojik inanışlara itibar etmeyen Rönesans insanının aksine, Reformistler dini ve ahlaki anlamda reform yapma idealine sahip olan ve bunu insanlara ulaştıracak eğitim programlarının geliştirilmesiyle uğraşan kişilerdi.

Rönesans ve Reformun yaşanmasına yol açan gelişmeler bazı noktalarda birbiriyle benzeşse de, pek çok açıdan birbirinden farklılaşmaktadır. Katolik Hıristiyanlığın şekillendirdiği Ortaçağ düşüncesine başkaldırma noktasında her ikisinin benzeştiği görülür. Yine her ikisi de dini, politik ve entelektüel alanda etkili olan akımlardan benzer şekillerde etkilenmişlerdir. Bununla birlikte, Preserved Smith'in ifade ettiği gibi, Rönesans'ta, Reform dışında da din ve dindışı akımlara rastlamak mümkün olmuştur; yine politik ve entelektüel anlamda Rönesans'ta etkili olan akımların Reformcuların fikirlerinin etkisi altına girmesine de şahit olunmuştur (Smith, 2001: 285).

Benzer koşullardan etkilenen Rönesans ve Reformasyon yine de amaçları açısından farklılaşan olgular olmuşlardır. Reformasyon özde dini ve ahlaki anlamda çöküşte olan Katolik Hıristiyanlığa bir çeki düzen vererek, onu orijinal haline dönüştürüp, dini, insan yaşamında önemli hale getirmeyi ve ruhban sınıfın sıradan insanları sömürmesine bir son vermeyi amaçlıyordu. Rönesans'ın ise daha evrensel, teolojik imalara yer vermeyen, bilimsel görüşlere dayanan, insanın yeniden merkezde yer aldığı bir dünya tasavvuruna erişmeye çalışması söz konusudur. Reformun başarabildiği şey, belki de Rönesans'ta bütün insanlar için düşünülen yaşam biçimini değiştirerek kitlelere ulaştırmış ve bu yeni biçimi insanlara benimsetmiş olmasıdır.

Netice itibariyle, Rönesans gibi Reform hareketi de, ileri doğru atılan bir adım olmuş, günahı ve sevabıyla Batı Avrupa tarihinin devindirici gücü olmuş ve Aydınlanma'ya giden yolda önemli bir adımı meydana getirmiştir.

Kaynaklar

- Alatlı, A. (2010). *Batı'ya Yön Veren Metinler, Cilt 2*. Nevşehir: Kapadokya MYO Yayınları.
- Baumer, Franklin Le Van. (2010). “Günah Çıkarma Çağı”. *Batı'ya Yön Veren Metinler, Cilt 2* içinde. (Der. A. Alatlı). Nevşehir: Kapadokya MYO Yayınları.
- Burkhardt, J. (1957). *İtalya'da Rönesans Kültürü* (Çev. B. S. Baykal). İstanbul: Maarif Yayınları.
- Copleston, F. (1993). *A history of philosophy. Volume III: Late Medieval and Renaissance Philosophy*. New York: Image Books.
- Dinçer, F. (2008, 9 Mayıs). “Kelimelerin Tarihi: ‘Rönesans’ Kelimesinin Etimolojisi”. Erişim adresi: www.blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=108612.
- Ernst Bloch, E. (2002). *Rönesans Felsefesi*, (Çev. H. Portakal). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Gökberk, M. (2000). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koyre, A. (2010). *Yeniçağ Biliminin Doğuşu* (Çev. K. Dinçer). (3. Bsk.). İstanbul: Gündoğan Yayıncılık.
- Koyre, A., (2000). “Çağcıl Düşünce”. *Bilim Tarihi Yazıları I* (Çev. K. Dinçer). Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Libera, A. De. (2016). *Ortaçağ Felsefesi* (Çev. A. Meral). (2. Bsk.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Luther, M. (2010). “Hıristiyan Asillerine Söylev”. *Batı'ya Yön Veren Metinler, Cilt 2* içinde. (Der. A. Alatlı). Nevşehir: Kapadokya MYO Yayınları.
- Luther, M. (2010). “Hıristiyan Özgürlüğüne Dair”. *Batı'ya Yön Veren Metinler, Cilt 2* içinde. (Der. A. Alatlı). Nevşehir: Kapadokya MYO Yayınları.
- Meriç, C. (2006). *Kırk Ambar* (8. Bsk.). İstanbul: İletişim Yayınları.

M. YILDIRIM

KAREFAD, ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 184-210 (Atf için/To cite).

Michelet, J. (1998). *Rönesans* (Çev. K. Berker). İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Milliyet Büyük Ansiklopedisi (1990). “Rönesans” Maddesi. Cilt 13.
İstanbul: Milliyet Yayınları.

Pater, W. H. (2006). *Rönesans* (Çev. A. Aydoğan). (2. Bsk.). İstanbul: İz
Yayıncılık.

Russell, B. (2002). *Batı Felsefesi Tarihi* (Çev. M. Sencer). İstanbul: Say
Yayınları.

Smith, P. (2004). *Rönesans ve Reform Çağı* (Çev. S. Çağlayan). İstanbul: İş
Bankası Yayınları.

Taşkın, A., Becermen, M. (2013). *Felsefe Tarihi II: Rönesans, Yeniçağ ve
XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*. Bursa: Sentez Yayınları.

TDK Türkçe Sözlüğü (2008). “Reform” Maddesi. Ankara: TDK Yayınları.

TDK Türkçe Sözlüğü (2008). “Rönesans” Maddesi. Ankara: TDK Yayınları.

Topdemir, H. G., Unat, Y. (2012). *Bilim Tarihi*. 5. Baskı. Ankara: Pegem
Akademi.

Tuğcu, T. (2000). *Batı Felsefesi Tarihi*. Ankara: Alesta Yayınları.

Waardenburg, J. (2007). “Protestanlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam
Ansiklopedisi*, C. 34, 351-354, İstanbul: TDV Yayınları.

Weber, A. (1998). *Felsefe Tarihi* (Çev. H. V. Eralp). İstanbul: Sosyal
Yayınları.

White, M. (2001). *Leonardo: İlk Bilgin* (Çev. A. A. Çağlayan). İstanbul:
İnkılâp Kitabevi.

Yeni Ahit (1999). “Matthew İncili”. İstanbul: Ohan Maatbaacılık.